

NY MUSIK

i samarbete med
Borås konstmuseum

En kanonkonsert!

Söndag den 9 november 2003, kl. 16.30

Museet, kulturhuset, Borås

medborgarskolan

Entré 100/50:- Medl. fri entré

NY MUSIK

En kanonkonsert!

- J.S. Bach:** *Canon Trias Harmonica*, BWV 1072 (ej daterad)
- Johnny Grandert:** *Midwédtt* (1986) – uruppförande
- Lars Hallnäs:** *Kanon på en spik...* (2002) – uruppförande
- Aldo Clementi:** *Melanconia* (2001) – uruppförande
- Ingvar Karkoff:** *Canon a 8 violini* (1986) – uruppförande
- Lars Sandberg:** *Två kanon* (1991) – uruppförande
- Sven-Erik Johanson:** *Tre kanon I* (1986) – uruppförande
- Sven-Erik Bäck:** *Canon a 8* (1986) – uruppförande
- Josef Matthias Hauer:** *Zwölftonspiel* (1949) – uruppförande?
- paus—
- Lars Sandberg:** *Canon* (1987) – uruppförande
- Peter Hansen:** *Triplex in eight parts* (2001) – uruppförande
- J.S. Bach:** *Canon Trias Harmonica*
- Sven-Erik Bäck:** *Canon a 8*
- Max Käck:** *Kanon för åtta violiner i två grupper* (2001) – uruppförande
- Zoltán Gaál:** *Strings* (1986/2003) – uruppförande
- Sven-Eric Johanson:** *Tre kanon III* (1986) – uruppförande
- J.S.Bach:** *Canon super Fa, Mi, a 7, post Tempus Musicum*, BWV 1078 (1749)
- paus—
- Jo Kondo:** *Still Life* (1981)
- Franz Liszt:** *Die Wiege* (1881)
- Sven-Eric Johanson:** *Tre kanon II* (1986) – uruppförande
- Mats Persson:** *Canon a 8 sopra un soggetto di C.J.L.* (1986) – uruppförande
- Franz Schubert:** *Canon a sei* (1826)
- J.S.Bach:** *Canon Trias Harmonica*

David Björkman, George Kentros, Staffan Larson, Anna Lindal,
Eva Lindal, Maria Lindal, Joar Skorpen, Lars Warnstad – violin
Jonas Dominique – dirigent

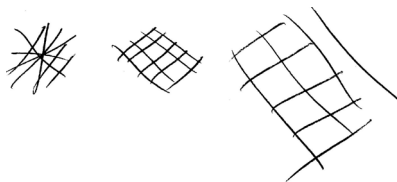
i sina verk, dock aldrig så konsekvent och envetet genomfört som här. Denna sista version av *Midwédtt* är snarast att beskriva som en pocketsymfoni för åtta fioler, eller kanske en roadmovie, en bilkaravan på väg i hög hastighet genom ett ständigt föränderligt landskap. Karaktärerna skiftar så snabbt att vi oftast ser två, ibland till och med tre, landskapstyper samtidigt. Enda undantaget är efter drygt halva vår färd, när vi stannar till vid en porlande liten bäck som dock snart utvecklas till en kraftig vårfloed.

Bortsett från i *Genom blomsterdalar* för röst och tre instrument (1994), som är en synnerligen strikt kanon, har denna teknik varit ovanlig hos **Lars Hallnäs** (f.1950) – om vi undantar de verk på senare år som tonsättaren givit den paradoxala beteckningen ”enstämmiga kanoner”. *Kanon på en spik...* (2002) tycks onekligen antyda en mager soppa, men titeln är förmodligen bara en beskrivning av ett enkelt material och ett lika enkelt tillvägagångssätt. Men, som bekant, det enkla är det svåra.

Vid den första av konserterna under Ny Musiks 200:e-konserterjubileum, just när jag skall slå an det första ackordet i Peter Hansens *World News* för orgel kommer en entusiastisk **Aldo Clementi** upprusande på Carolikyrkans orgelläktare (han kunde ju inte veta att konserten preludierades en stund före utsatt tid):

– Björn, ich habe eine Idee!

Och så ber han om papper och penna, och ritar snabbt följande:

– Das ist mein neues Stück für acht Violinen! Es ist fertig, ich muß es nur ausarbeiten.

Så ser alltså den visuella, första gestaltningen av detta stycke ut – snarlikt den ursprungliga skissen till flera av hans verk. Men Clementi är nog en sådan tonsättare som får ”samma” idé om och om igen, ständigt lika fascinerad av musikens byggstenar. Idéns födelse och själva konserten är (i bästa fall) glädjens ögonblick – däremellan är det mesta möda. Ett halvår senare kom *Melanconia*. Tonsättaren lär ha förkastat två tidigare versioner.

Clementi (f.1925) torde var detta programs mest kanoniserade tonsättare. Sedan drygt 30 år komponerar han nästan uteslutande kanoner. Med David Osmond-Smiths

ord: ”Vi känner mantrat bara alltför väl: Om jag älskar det, vad annat kan jag göra än att upprepa det? Om jag upprepar det, vad annat kan jag göra än att bli uttråkad? Ett svar skulle kunna vara (måste vara): att av upprepningen göra någonting oändligt variabelt. (...) Beethoven och Brahms betvingade denna kraft, detta tvång att repetera, genom att skriva variationer. Clementi konstruerar kanoner.”

Melanconia (Valzer per 8 violini) (2001) är en quadrupelkanon. Samma lilla melodi spelas alltså som kanon i samtliga fyra omvändningar samtidigt, dessutom tre gånger om med skiftande insatsavstånd. Därtill upprepas hela stycket – som vanligt hos Clementi – tre gånger med sjunkande tempo och dynamisk nivå.

I titeln till **Ingvar Karkoffs** (f.1958) *Canon a 8 violini, duplex cancrizans per duplex augmentationem* (1986) möter oss flera av de begrepp som är gängse inom kanontechniken, såsom vi känner dem från exempelvis Bach. Duplex – dubbel, cancrizans – retrograd eller baklänges, augmentationem – med förlängda notvärden. Alltså en strukturellt ganska komplicerad historia, med melodier i flera tidsskikt och riktningar samtidigt. Genom att tonmaterialet består av enbart en D-durskala uppstår en modal karaktär; tonsättaren har alltså skapat mycket fasta ramar, som ingenting faller utanför – det kan helt enkelt inte bli ”fel”, vilket öppnar för en improvisatorisk frihet liknande den inom vissa typer av folkmusik. Men just genom att musiken hålls i så strukturellt strama tyglar bevarar den ändå sin skärpa.

Karkoffs mjukt gungande kanon är kanske den i detta program som ligger Bach närmast i karaktär. Själv skriver han: ”Den här *Canon a 8* tycker jag blev lite som Bartók, när han är som mest ’träaktigt konstruktiv’, typ vissa bitar i *Mikrokosmos*. Men jag menar att det ligger något charmerande över sån här strängt byggd musik. Jag har tänkt mig att de långsamma stämmorna ska ligga i förgrunden (Josquin-feeling!) och gärna flautando, detaché grande plus barockdynamik/artikulation.”

Lars Sandbergs (f.1955) *Canon* (1987) – att döma av titeln rör det sig om en enda kanon – består de facto av 29 mindre kanoner som oftast överlappar varandra. Detta är musik av den unge Sandberg, i själva verket det kanske sista stycket som är riktigt typiskt för hans tidigare stil – tät, myllrande, högintensivt. Med de följande, bland annat stråktion *Bild-Avbild* (1988–89) är han delvis på väg mot något nytt.

Startpunkten för detta nya kan nog *Fog-Ofog* för valfri besättning (1989) sägas vara. Den 8 augusti 1991 – alltså mitt i arbetet med det omfattande *I-Skick* till Ny

Musiks 100:e konsert – gör Sandberg två små tillfällighetskompositioner, *Två kanon* för fyra violiner. Den ena är till sin art och sitt tonspråk närmast en utväxt från just *Fog-Ofog*, medan den andra snarare ansluter till *I-Skick*, eller kanske ännu mer det följande *Om-fattning* för violin och piano – framför allt vad gäller tonmaterialet; också här används enbart tonerna B-A-C-H.

Sven-Eric Johanson (1919–1997) lär väl vara den mest kände svenske kanontonsätaren. Säg den körsångare som inte sjungit en kanon av hans hand. Hur tilltalande han fann idén att skriva för åtta violiner, framgår redan av det faktum att han snabbt levererade – inte en, utan – *Tre kanon* (1986), alla olika i karaktär men samtliga av Följa Johanson-modell och skrivna i primen (alla stämmor börjar alltså på samma tonhöjd).

Sven-Eric Johanson var bredvid Hans Holewa svenskt musiklivs ihärdigaste och trognaste tolvtonsapostel under andra halvan av 1900-talet, från *Sonat för soloviolin* (1948) och fram till sin död. Visserligen beskrev Johanson tolvtonen som ett formbildande element, men det råder knappast någon tvekan om att det ändå är den melodiska aspekten som framträder starkast i hans verk. Så också i den första kanonen, som är en ren tolvtonsmelodi men också innehåller mycket av den gestik och de figurer som präglar många av hans tolvtonsverk.

Den andra kanonen är en rårivig polska, medan den tredje – betecknad ”Amoroso” – visar melodikern Johanson från hans allra mest älskvärda sida.

Den 23 augusti 1986 sitter **Sven-Erik Bäck** (1919–1994) på sitt älskade sommarställe vid Bohuskusten och komponerar en kanon för åtta fioler. Den är åtta takter lång. Det innebär att hela det musikaliska materialet klingar samtidigt, det bara flyttar runt bland musikerna. Således i någon mening en klanglig skulptur, statisk mitt i all rörelse – en ihärdig maskin som står och tuggar.

The image shows a handwritten musical score for a piece titled "Canon a 8". The score is written on two staves. The first staff begins with a tempo marking of "♩ = 90" and a time signature of 9/8. The music is marked with various dynamics and articulations, including "p sub", "f", "crescibile", and "glorioso". The second staff continues the piece, marked with "mf", "f", "molto more", and "sf". The score is heavily annotated with handwritten notes and markings, including "p sub", "f", "crescibile", "glorioso", "mf", "f", "molto more", and "sf". The piece concludes with a double bar line and a fermata.

Bäck skriver i ett följebrev: ”Det här stycket kan spelas på mångahanda vis vad gäller tempo och dynamik, men alltid artistiskt, optimalt artistiskt och individuellt. Fick jag tid kunde det kanske bli några till. Dom 10 första brukar aldrig bli så bra! Jo, men den här kan dock duga. Reser ovilligt Nordost. Men måste vara i stan på Edsberg torsd.” Senare berättade Sven-Erik Bäck att han infogat denna kanon i sin *Oktett* för stråkar (1988). Om den även finns kvar i styckets slutversion vill vi låta vara osagt – och i så fall inte i originalskick.

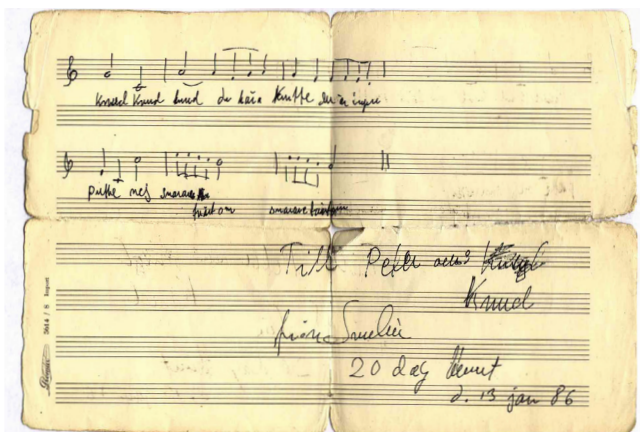
Att i några få ord beskriva **Josef Matthias Hauer**s tolvtonsteknik låter sig inte göra. De som sätter sig i sinnet att analysera denna på ytan så enkla musik, brukar lämna efter sig ett slags komplicerade geometriska diagram, gärna tredimensionella och kolorerade, för att kunna fånga alla aspekter av musikens intrikata formella uppbyggnad. Undra på det, Hauer själv menade sig ha funnit de lagar som styr kosmos, vilka naturligtvis är av musikalisk natur – här kan vi verkligen tala om sfärernas musik. Det märkliga är inte bara att denna så genomstrukturerade musik ger ett så enkelt intryck, den är närmast ”spielerich”, utan även att en upphovsman med så storståtliga anspråk ger ett så sympatiskt, närmast ödmjukt intryck.

Bland den mängd *Zwölftonspiele* som Hauer (f.1883 i Wien Neustadt) komponerade från 1940 till sin död 1959 finns åtminstone två för fem violiner (1949 resp. 1950), som båda avviker från det gängse mönstret. Dels är de just fem- i stället för fyrstämmiga, vilket är det vanliga eftersom Hauer's material undantagslöst består av fyrstämmiga ackord. Dels är de uppbyggda som diptyker, i två delar som är varandra till förväxling lika. Till råga på allt frångår de – vilket är extremt ovanligt – mönstret att börja och sluta på samma harmoni.

Hauer arbetade ofta med olika kanontekniker. I detta fall rör det sig visserligen inte om en regelrätt kanon, men musiken är ändå genomsyrad av kanonliknande element i smått som i stort – exempelvis är andra delens ackordföljd en retrograd variant av den förstas.

Knud Peter Hansen (f.1958) har mängder av kanoner på sitt samvete, bland annat ett flertal för såväl, fyra, sex som åtta violiner. De ursprungliga planerna på just denna konsert ledde för övrigt till den första kontakten mellan Hansen och Ny Musik. Förmedlande länk var Sven-Eric Johanson. Under de här åren umgicks Sven-Eric och Peter till och från – under vissa perioder intensivare, och då ofta på krogen. Där

komponerade de naturligtvis kanoner. ”Men Sven-Eric var så snabb”, berättar Peter, ”han skrev tre medan jag skrev en”. Inte sällan resulterade komponerandet – det här utspelade sig på flera av Göteborgs mer folkliga restauranger – i något slags allsång. ”Sven-Eric drog in alla krogbesökarna. Han instruerade entusiastiskt, och alla skulle sjunga med. Men det gick ju inte alltid så bra, och när det gått halvdant några varv, hände det att Sven-Eric helt enkelt somnade.”

”Knud, Knud, Knud, du kära Knutte, du är ingen Putte, nej, snarare tvärtom, snarare tvärtom.”
(Till Peter också Knud från Sven-Eric 20 dag Knut d. 13 jan 86)

Hansens *Triplex in eight parts* (2001), är däremot knappast någon krogkanon, varken vad gäller konstruktion eller klang, snarare tvärtom. Här möter oss den lågmält viskande Hansen. I botten vilar en fyrstämmig strikt kanonkoral, däröver utspelar sig två sinsemellan besläktade kanoner i enbart naturliga flageoletter – ”ett stilla brus över koralen, man kan väl säga att det är skuggor från Charles Ives”. De båda grupperna om fyra violinver – över- och underrede – är dessutom aspekter av varandra.

När **Max Käck** (f.1951) efter ett längre uppehåll återvände till komponerandet under 90-talet, var det polyfoni, framför allt kanonformer, som intresserade honom mest. Alltså var han inte nödbedd när han ombads att skriva för denna konsert. Liksom Clementi arbetar Käck oftast med kanon i kombination med två hexachord (sextonsgrupper). Genom gradvisa förändringar hexachorden emellan möjliggörs en harmonisk utveckling också i denna i grund och botten atonala musik. *Kanon för åtta violinver i två grupper* (2001) bygger på en relativt fritt hållen fyrstämmig kanon som spelas samtidigt fram- och baklänges. Dock är den konstruerad så, att de båda grupperna står i dialog med varandra, varför vi mera sällan hör mer än fyra violinver samtidigt.

Zoltán Gaáls (f.1934) *Strings* är en tvåstämmig kanon, eller skall vi kanske hellre kalla den tvåkörig, i vilken violin 5–8 spelar precis detsamma som violin 1–4, men baklänges och uppochned, alltså en samtidig retrograd inversion. Forte, molto energico – följt av en förbiilande skugga, ett eko av det vi redan hört. Finns här inte såväl en svag återklang av det ungerska 1900-talet som en blinkning till de amerikanska minimalisterna? *Strings* komponerades 1986 men reviderades 2003.

Sven-Eric Johanson tycks vara något av ett nav i det här programmet, och det kan ju tyckas lämpligt med tanke på hans förkärlek kanon. Först mötte vi honom bredvid sin jämnåriga vän från tiden i Måndagsgruppen, Sven-Erik Bäck. Sedan tillsammans med sin yngste tonsättar- och dryckesbroder, Peter Hansen. Men även Max Käck och Zoltán Gaál hade nära relationer med Johanson. Jojogalchek. Jo, så hette den stråkkvartett som far och son Johanson – Sven-Eric och Mikael, båda violinister – i början av 80-talet hade tillsammans med Zoltán Gaál, viola, och Max Käck, cello. För dessa sina vänner komponerade Johanson bland annat sin åttonde stråkkvartett.

Still Life för åtta violiner av japanen **Jo Kondo** (f.1947) är ingen kanon. Tvärt om: ”1981 skrev jag tre stycken för skiftande besättningar, för att undersöka hur ackord byggs upp, harmonik helt enkelt. Det första var *Left Bank* för 13 instrument, det andra *Two Pieces* för blandad kör, och det tredje och sista *Still Life*. Min tidigare kompositionsmetod byggde i hög grad på ett linjärt komponerande, rytmiskt såväl som melodiskt. Men medan jag skrev *Threadbare Unlimited* för åtta stråkar (1979) och *A Shape of Time* för piano och orkester (1980), blev jag varse nödvändigheten av att sätta min egen speciella procedur när det gäller harmonibildning och harmonisk progression under lupp. Dessa tre stycken från 1981 utgjorde mina första blygsamma försök att finna min egen ’Harmonielehre’. Bland dem är *Still Life* det som mest renodlat baseras på ackord. Här är det samma rytm och dynamik hela vägen. Dessutom spelas alla klanger med nedstråk. För att uppnå en homogen klangbild och samtidigt ett sammanhållet visuellt intryck vid konsertframförande, används aldrig uppstråk.”

I somliga verklistor över **Franz Liszts** (1811–1886) enorma produktion, kan man hitta *Die Wiege* för fyra violiner. Men inte på något av Liszt-sällskapen, vare sig i London eller Budapest, har man sett noter till något sådant verk. Förklaringen torde vara att Liszt, vars verk ju ofta finns i flera versioner, helt enkelt gjort en notering om ett sådant stycke, men aldrig skrivit ned det. Däremot finns det redan en *Die Wiege*

– i åtskilliga upplagor, då som första sats i tonsättarens 13:e och sista symfoniska dikt, *Von der Wiege bis zum Grabe* (1881). Och mycket riktigt, plockar man bort den harpa som ändå är *ad libitum*, går det utmärkt att spela återstoden med fyra violiner (även om det här görs med fem, för att inte komplicera det hela i onödan).

Mats Persson (f.1943) komponerade sin *Canon a 8 sopra un soggetto di C.J.L.* under en period av 80-talet när de flesta av hans verk på något sätt refererar till Carl Jonas Love Almqvist. Det börjar som en strikt Följa Jonas-kanon, men i skogsbrynet kommer deltagarna så småningom bort från varandra allt mer. Men de fortsätter oförtrutet. För varje repetition av det inledande rytmiska partiet skjuts stämmorna allt längre isär. Så småningom skönjer någon ett svagt ljus i dunklet mellan trädstammarna – en enkel melodi i flageoletter. Under ett kort ögonblick samlas alla i en glänta och vi hör ett citat ur Almqvists pianostycke *Det doftar i Sättra skog* glimma fram ur dimman. Strax är förste man redan på väg in i ett helt annat landskap, upp över en bergsrygg täckt av en tunn hinna av is. Slutligen samlas alla på bergets topp i den höga, klara luften.

Mats Perssons kanon (1986) hör utan tvekan till programmets snillrikare; ett verk med tre grundkaraktärer som gradvis övergår i varandra – alltihop en konstruktion med målet att åtta violiner för ett ögonblick skall mötas i en ackordsekvens från Almqvist. Det för tankarna till en av Peter Hansens mer elaborerade kanoner – *”If I may trust the flattering truth of sleep”* (1988) – som är ”uppbyggd som en sexstämmig strikt dubbelkanon på så sätt att stämmorna vid en given punkt möts i några harmonier ur Wagners *Tristan*”.

Om Bach är den förste minimalisten, så kan nog **Franz Schubert** (1797–1828) sägas vara den andre. I hans verk – kanske framför allt i sångerna – finns ögonblick när tillvaron tycks stanna upp i evig rundgång. Tänk på *Ave Maria* (redan ackompanjemanget borde färga Glass grön) eller på den avslutande sången i *Die schöne Müllerin – Des Baches Wiegenlied* – som just genom sin repetitiva enkelhet får en form Slutande funktion. En palett med milda färger, ett nedtonat uttryck – så enkelt, så enkelt. Samma sak varv efter varv.

Något av samma karaktär finns i den textlösa *Canone a sei*, komponerad i januari (?) 1826 och ingående i en samling flerstämmiga sånger utan ackompanjement, de flesta kanoner, företrädesvis för tre röster. Detta stycke är samlingens enda för så många stämmor som sex. Samma sak varv efter varv efter varv.